

II. Hafta

19. Yüzyıl Kültür ve Fikir Hareketlerinin Özellikleri

-Eğitim- Öğretim Alanlarındaki Kurumlar-Gelişmeler

Osmanlı'nın ilk yenileşme süreci, Lale Devri ve sonrasındaki ıslahatlarla başlamış, asıl olarak III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmut (1808-1839) dönemindeki askeri ve yönetsel ıslahatlarla ivme kazanmış ve Tanzimat Dönemi ıslahatları ile kapsamlı bir yenileşme projesi niteliği kazanmaya başlamıştır.

İlk yenileşme döneminde, ordunun modernize edilmesine ve devletin yönetim yapısının güçlendirilmesine dönük eğitim alanında reformlarla birlikte Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı tebaasını "Osmanlıcılık ideolojisi" üzerinden bir arada tutmaya dönük eğitsel çabalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte klasik Osmanlı eğitim sistemi yeni bir yapı olarak şekillenmeye başlamıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar, genel hatlarıyla, Osmanlılarda farklı metotlarla farklı derslerin okutulduğu değişik maksatlara yönelik çeşitli eğitim kurumlarından söz edilebiliriz: Osmanlı toplumunun hemen hemen her köy ve kasabasına yayılan ilkokul seviyesindeki sıbyan mekteplerine beş-altı yaşlarındaki çocuklar kabul edilirdi. Muallimliklerini de belirli eğitim görmüş ve genellikle civardaki cami, mescit imam ve müezzinleri veya biraz öğrenim görmüş, okuma-yazma öğrenmiş ve Kur'an-ı Kerim ezberlemiş hanımlar yapardı. Buradaki eğitim ve öğretimin esas gayesi, dinin ve ahlakın öğretilmesinden ibaretti. Askeri ve mülki mevkiler için yönetici kadroları yetiştirmeye yönelik saray eğitim kurumu olan Enderun Mektebi, Topkapı Sarayı içinde bulunmaktaydı. Bu mektep, Hristiyan tebaadan alınan yetenekli çocukları, iyi ve güvenilir devlet adamı ve asker olarak yetiştirmek amacını güdüyordu. Öğrenci kaynağı, esas olarak, Acemioğlanlar idi. Zamanla buraya Türklerden de öğrenci alındı. Üstün zeka ve niteliklere sahip çocukları alıp yetiştiren devletin bu resmi kurumunun özel bir yeri vardı. Acemioğlanlar kışlasından seçilen bu çocuklar, yüksek askeri ve mülki mevkilere özel bir eğitimle yetiştirilerek hazırlanırdı. Enderun Mektebi'nin kuruluşu II. Murat dönemine kadar uzansa da, düzenleme ve geliştirilmesi Fatih döneminde olmuştur. 1909 yılına kadar hizmetini sürdüren bu okulun, eğitim tarihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü buradan pek çok sadrazam, beylerbeyi, sancakbeyi, kaptan-ı derya ve üst seviyeli devlet adamı yetiştirilmiştir.

Osmanlılarda askeri eğitim-öğretim için Mehterhane, Cambazhane adındaki kurumlar ile ayrıca çeşitli askeri sanat mektepleri vardı. Acemioğlanlar mektebi, aslında bir askeri ve bedeni eğitim ocağı olmakla beraber, burada kısmen Enderun Mektebi'nin alt odalarındaki gibi bir eğitim-öğretim de yapmaktaydı. Mehterhane ise askeri müzik mektebidir. Cambazhane, saray cambaz ve hokkabazlarını yetiştirmekteydi. Orduda bir cambaz sınıfı bulunmaktaydı. Tophane, top döküm ve yapımı ile ilgili, Kılıçhane ise kılıç ve kesici silahlar yapımı ile ilgili askeri bir sanat mektebidir.

Askeri kurumların dışında, bürokrat (küttab) yetiştirmek üzere usta-çırak ilişkisi çerçevesinde bürolarda eğitim veren kalem ve ilim adamı yetiştirmek üzere Medrese eğitiminden söz edilebilir. Osmanlı devletinde klasik ve geleneksel eğitim kurumlarından bahsedilince, şüphesiz, akla medrese eğitimi gelir.

Azınlık okullarının yanında yabancı okullar da vardı. Bu okullar, Osmanlı devletinin yabancı devletlere verdiği ayrıcalıklardan istifade ile kurulmuş olup misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde eğitim veren okullardır. Oysa, yabancı devletlere tanınan kapitülasyonlarda eğitimle ilgili açık ve kesin herhangi bir hüküm yer almamasına rağmen, iktisadi gayeler için tanınan bu imtiyazlar, sonradan dini, siyasi ve sosyal bir anlam kazanarak, eğitim-öğretim alanında da rahatça kullanılmıştır.

Kanuni'den itibaren Tanzimat Dönemine kadar geçen uzun bir süre içerisinde, medreselerde ciddi manada düzenleme ve ıslah çalışmaları yapılmadığı, medreselerin bir bakıma kendi haline bırakıldığı tespit edilmektedir. Bu durum II.Mahmut'dan sonra Abdülmecid , Abdülaziz ve II. Abdülhamid devirlerinde de küçük çapta değişikliklerle aynen devam etmiştir. Özellikle. Abdülhamid Eğitimin Osmanlı ülkesinde yerleşmesi için çok büyük hamleler yaptığı halde medrese ve ilmiye alanında mühim bir teşebbüse girişmemiştir. Diğer taraftan yeni usule göre eğitim yapan modern okullar açılmış ve mektep-medrese ayrımı eğitimde ikiliğe yol açmıştır. Böylece bir tarafta Müslüman tebaaya yönelik faaliyette bulunan sıbyan mektebi ile medreseler gibi klasik eğitim kurumlarıyla, XVII. yüzyıldan itibaren açılan ve sayıları gittikçe artan modern eğitim kurumları, diğer tarafta ise azınlık ve yabancılara ait okullar faaliyetlerini sürdürmekteydi.

Tanzimat Döneminde eğitime yönelik bazı cemiyetler de kurulmuştur. Bunlar. Encümen-i Daniş, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'dir.

- Abdülaziz döneminde yabancı dil öğreten okul açılması düşünülmüş ve 1868'de Galatasaray Sultanisi açılmıştır. Burada idadi düzeyinde öğretim verilmekteydi.

- Bunların dışında meslek okullarının açılmasına da karar verilmiştir.
- 19.yüzyılda açılan okullar:
- Ebe okulu(1826)
- Tıbhane ve cerrahhane(1827)
- Harbiye (1834)
- Müzika-i Hümayun (1834)
- Mekteb-i Adliye (1839)
- Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye(1839)
- Öğretmen Okulları- Darü'l-muallimin (1847)
- Darü'l-muallimat (1849)
- Ziraat Mektepleri (1847)
- Orman ve Maadin Liseleri (1848)
- Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (1847)
- Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (1881)
- Darü'l-elhan – 20.yüzyıl başları.

Kaynaklar:

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a), Ankara, 1999.

Abdulkadir ÖZCAN , “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi” ,
150.Yılında Tanzimat, Ankara 1992.